

recerca

Més enllà de les restes materials, l'exemple de la *figlina* del Vila-sec

Josep Francesc Roig Pérez CODEX—ICAC

1. Introducció

Tal com ja s'ha evidenciat ens diferents articles publicats tant al *Butlletí* del Centre d'Estudis Alcoverencs com en d'altres publicacions (Roig 2007, 2008, 2009, 2012, 2013; *Prevosti et al.* 2013), el jaciment arqueològic del Vila-sec excavat entre els anys 2006 i 2007 esdevé un dels exemples catalans més ben conservats de taller per a la fabricació de material ceràmic d'època romana, amb una cronologia global que va des del primer quart del segle I dC fins a inicis del segle III dC. Així doncs no pretenem repetir el que ja ha estat escrit, el que volem amb aquestes línies és explicar allò intangible que sovint no es veu durant una excavació arqueològica, i que mereix una reflexió acurada *a posteriori* un cop presentats els resultats de la intervenció, i sense l'existència de la qual no hauria estat possible la construcció i el funcionament de l'exceptional *figlina* del Vila-sec.

2. Situació geogràfica del jaciment en època romana

El jaciment arqueològic del Vila-sec es troba dins dels límits geogràfics i administratius d'una regió natural, amb una història comuna, coneguda en època romana amb el nom d'*Ager Tarraconensis*.

Del *territorium* de *Tarraco* se'n desconeix l'extensió exacta. Tot i així, a grans trets, sabem que era delimitat al nord-est pel riu *Rubricatus* (Llobregat) amb la *mansio ad fines* (a 46 milles romanes en direcció nord, actual Martorell) de la *Via Augusta* i pel massís del Garraf (punt orogràfic de separació entre el territori de *Tarraco* i el territori de *Barcino*). Al sud-oest, el límit el trobem al coll de Balaguer (on G. Alföldy situa la *mansio de Sub Saltum*, a 25 milles de *Tarraco*) (Alföldy 1991, 50) i la serra de Tivissa (punt orogràfic de separació natural entre el territori de *Dertosa* i el de *Tarraco*). Un cop a la plana i passat el riu Llastres, resseguint el pas de la *Via Augusta*, s'ha ubicat també la *mansio d'Oleastrum*, a 21 milles de *Tarraco*, prop de l'actual Hospitalet de l'Infant (Massó 1985, 115-117). Mentre que a l'oest, el límit el formen un conjunt de muntanyes (la serra de la Creu, la serra de la Talaia, la serra del Montalt, la serra de Llaveria, la serra de l'Argentera, la serra de Pradell, la serra del Molló, el Montsant, la serra de la Mussara, les muntanyes de Prades, la serra de Miramar, la serra de Comaverd, la serra de Brufaganya, la serra de Miralles, la serra d'Ancosa, la serra de la Portella, la serra de Collbas, la serra de Rubió i Montserrat) incloses dins de l'anomenada serralada pre-litoral i que esdevenen un autèntic límit físic de separació entre el territori de *Tarraco* i els territoris d'*Ilerda* (nord-oest), d'*Iesso* i *Sigarra* (més a l'est).

Així doncs, i segons la topografia actual, el conjunt resultant és format per l'actual Camp de Tarragona (Alt Camp, Baix Camp, Tarragonès), l'Alt Penedès, el Baix Penedès, el Garraf i l'extrem meridional del Baix Llobregat.

Darrers estudis (Járrega 2009, 100; Prevosti, Guitart 2010, 15) hi han volgut incloure també part o la totalitat de l'actual comarca de la Conca de Barberà, on el límit occidental de l'*Ager Tarraconensis* s'allargaria fins a la serra de Vilobí i la serra del Tallat. El resultat seria un territori amb una extensió d'uns 4.400 km² (Prevosti, Guitart 2010, 15) i una població rural d'uns 66.000 habitants (Prevosti 2010, 84). El mateix nombre de persones van proposar l'any 1995 J. M. Garreté, S. J. Keay i M. Millet (Garreté, Keay, Millet 1995, 277-281). Si afegim a aquesta població la gent que vivia a l'*urbs* de *Tarraco*, la suma total ens dona una xifra al voltant dels 75.000 i els 81.000 habitants per a tot l'*Ager Tarraconensis* (Arrayás 2002, 332).

3. La centuriació

Tot i que encara són poc conegudes les estructures rurals preromanes, són evidents les transformacions que suposà la romanització en terres catalanes. A l'àmbit rural, per citar-ne uns exemples, cal destacar les innovacions en matèria de regadiu, la generalització del cultiu de la vinya i l'olivera, l'ús generalitzat d'un tipus d'explotació agrícola —la *villa*—, la creació d'una extensa xarxa viària i la centuriació.

La centuriació era una pràctica meitat militar, meitat agrària, que tingué particular transcendència jurídica als territoris successivament ocupats des dels orígens republicans, tot i que la reglamentació definitiva és d'època d'August. La *centuria*, espai que en principi havien d'aprofitar cent veterans o soldats llicenciats, esdevinguts pagesos, era la unitat formal de divisió i ocupació del terreny. La centúria estàndard cobria una superfície de 20 x 20 *actus*, o sigui un quadrat de 710 x 710 m, que són 50,41 hectàrees.

Els eixos —*limitatio*— de les parcel·les centuriades són el *kardo maximus* (de nord a sud) i el *decumanus maximus* (d'est a oest). Un sistema de numeració molt lògic permetia designar cadascun dels quadres o centúries que hi havia en els quadres formats. Els dos eixos principals tenien, al mateix temps, la funció de camins principals i una amplària estàndard força ampla; mentre que pels camins secundaris, que podien col·locar-se cada cinc centúries, amb prou feines hi passava un carro. L'encreuament del *kardo* i el *decumanus* era inamovible i de caràcter sagrat, sovint coincidí amb algun nucli de poblament (Palet 2008, 352).

Tot i que a la zona de l'Alt Camp un conjunt de traces, camins, alineacions i límits ja van ser identificats i estudiats en un primer moment (Burés, Gurt, Marqués, Tuset 1989, 113-120; Gurt, Marqués 1988, 46-51) a la dècada dels vuitanta, volem destacar els diferents estudis arqueomorfològics portats a terme per J. M. Palet en solitari (Palet 2003, 2005a, 2005b, 2007 i 2008) o en col·laboració amb H. A. Orengo a l'*Ager Tarraconensis* (Palet, Orengo 2010) en què s'evidencia una trama regular ortogonal centuriada al voltant de la zona del Vila-sec i que els esmentats autors identifiquen com a Tarraco III. Aquesta trama III es diferencia de la I (la més propera a la capital, entre Tarragona, Vila-seca i Constantí), de la II (actual Baix Camp, i més concretament Reus, Vila-seca, Cambrils, Montbrí del Camp, Vinyols i els Arcs i Mont-roig del Camp) i de la IV (zona del Penedès), perquè ocupa una extensió de terreny situada entre els pobles de Constantí i Vila-rodona (Palet, Orengo 2010, 133-139).

Respecte als vials de tradició romana documentats dins d'aquest context geogràfic cal destacar, a més de la ja prou coneguda *Via de Italia in Hispanias*, el camí Vell de Reus a Valls, el camí dels Quints que sortia d'Alcover en direcció a Tarragona, el camí —actualment un barranc— del Burguet (recordem els monuments funeraris del Burguet i del Cogoll, a tocar d'aquest eix) (Roig 2005, 110), i també el vial —antiga via natural— entre la Selva del Camp i Montblanc (recordem també a tocar d'aquesta infraestructura, el monument funerari de Roques Roges) (Palet, Orengo 2010, 145; Roig 2005, 110; Sentís 2008, 393).

De tots aquests vials, les dues vies de comunicació que posarien en contacte la bòbila del Vila-sec amb la seva zona d'influència i alhora facilitarien el transport dels seus productes manufacturats vers els diferents punts de venda, com podia ser la mateixa capital Tàrraco, són el vial entre la Selva del Camp i Montblanc i el camí del Burguet.

4. El subsòl geològic

Geològicament parlant, el taller ceràmic se situa al marge dret del riu Francolí, dins de la conca sedimentària de la depressió Valls-Reus i es compon per sediments argilosos i d'altres nivells d'arenas, graves, sorres i conglomerats més o menys continus.

Tot i que l'excavació arqueològica va permetre identificar petites variacions de composició en el substrat geològic del jaciment, podem concloure que el taller es va construir en una zona en què predominen grans concentracions de nivells de lutites, concretament argiles, impermeables, dures i compactes d'un ocre vermellós que indica un medi continental d'origen fluvial. I en el qual la humitat i l'oxigen atmosfèric oxiden i hidraten els components ferruginosos a un color que es va enfosquint fins a incidir en un nivell de llims de color gris, estèril arqueològicament. D'aquests dipòsits se n'extreia, molt probablement, el sediment i les argiles convenients per a la fabricació dels recipients ceràmics.

5. L'argila

L'argila es compona per silicat d'alumini hidratat, sodi, calci, potassi, ferro, magnesi i d'altres minerals en menor mesura (Cuomo di Caprio 2007, 55). És plàstica i per això és de fàcil treball i manufacturació (color, pintura, de-

coració, vernís o engalba) però necessita també desgreixants per reduir-ne l'excessiva plasticitat i dotar de rigidesa la peça ceràmica resultant. Amb l'ús del desgreixant també s'aconsegueix reduir la durada d'asseccament, evitar la deformació i l'aparició d'esquerdes durant la cocció de les peces ceràmiques.

L'argila s'obté de dues maneres: gràcies a l'extracció directa d'una veta documentada a cel obert o mitjançant una mina. Segons la seva posició l'argila pot ser primària o secundària. L'argila primària és la formada per l'erosió de la roca mare i es forma a partir de la descomposició dels feldspats o d'altres minerals del grup dels silicats provinents de les roques ígnies o metamòrfiques. En canvi, l'argila secundària és aquella que no es troba *in situ* sinó que ha canviat de posició respecte al seu lloc d'origen, a través d'agents d'erosió com ara els corrents d'aigua o el vent. Aquest moviment ha provocat que presenti més impureses, de naturalesa i dimensions força diverses. Així doncs la composició mineralògica i la granulometria de l'argila depèn molt del seu transport i del procés de sedimentació (Cuomo di Caprio 2007, 48).

L'argila per a l'elaboració de peces ceràmiques és la formada per argiles (com la caolinita, la il·lita, clorita o la montmorillonita) amb una granulometria inferior a 4 μm (Cuomo di Caprio 2007, 49, 61-66) o a 2 μm (Picón 1973, II), desgreixants (naturals com altres tipus d'argila, sal, quars, feldspat, mica, ferro i calcita o *calx* entre altres; i artificials com la *chamotte*, denominació en francès per indicar un tipus de desgreixant a partir de ceràmica triturada molt fina) i material accidental (de caire orgànic com poden ser les restes de vegetació, animal com els fòssils o mineral com l'olivina volcànica) (Cuomo di Caprio 2007, 75-104). Val a dir que el tipus de desgreixant utilitzat, i sobretot les mesures i la quantitat d'aquest, està associat a la finalitat última de la peça ceràmica.

Per obtenir plasticitat, aquesta argila es deixava reposar a cel obert (tot l'hivern), per afavorir l'acció dels agents atmosfèrics que, entre altres coses, provocaven la putrefacció de les possibles restes orgàniques que podia contenir l'argila (Cuomo di Caprio 2007, 145). A més, si aquesta era barrejada en un percentatge del 15/25% amb aigua fluvial o marina esdevenia encara més plàstica (Cuomo di Caprio 2007, 58, 116).

Segons P. Gebellí, per aconseguir 1 kg d'argila per a la manufacturació són necessaris 2 kg d'argila natural i 13,7 litres d'aigua dolça. També ens diu

que per a fer 285 àmfores tipus Dr. 2-4 (d'uns 14 / 18 kg de pes) serien necessaris entre 3.990 kg i 5.130 kg d'argila; entre 24.738 i 31.806 kg de fusta i entre 54.663 i 70.281 litres d'aigua (Gebellí 2007, 196).

6. El clima, l'aigua i la flora

El clima de la zona del Vila-sec és de caire mediterrani, i es caracteritza per una suavitat en les seves temperatures, gràcies entre altres motius a la seva la proximitat amb el mar, que actua com un autèntic regulador tèrmic. Un altre fet d'aquesta bonança el trobem en la seva situació respecte les muntanyes de Prades, que actuen com un mur de protecció vers els vents freds de caràcter més septentrional.

La seva ubicació en una zona de contacte entre la plana i el sector de muntanya on predominen els barrancs i les rieres —autèntics agents erosionadors— típics d'un clima mediterrani, ha provocat que un d'aquests accidents orogràfics, conegut amb el nom de barranc d'en Camps, i que a més delimita el jaciment pel seu costat nord i sud, sigui el causant, juntament amb les tasques agrícoles, de l'erosió de part de les restes arqueològiques documentades al jaciment.

Tot i aquest fet negatiu, l'aigua és un dels elements essencials per a l'establiment de qualsevol *figlina*. És difícil quantificar la quantitat d'aigua necessària en qualsevol dels processos relacionats amb la producció ceràmica, i sobretot en els processos de decantació i depuració de les argiles. En el cas del Vila-sec, les evidències arqueològiques no ens ajuden ja que que no coneixem les dimensions totals de les basses de decantació.

Pel que fa a la flora, la zona muntanyosa propera ens permet identificar-hi entre altres tipus d'arbres i d'arbustos, el pi blanc, el llentiscle, l'ullastre, el garric, el coscoll, el margalló i sobretot l'alzina, la fusta de la qual és per a diferents investigadors una de les millors per a la cocció de material ceràmic (Cabelles, Gebellí 2010, 496; Echalié, Montagu 1985; Gebellí 2007, 67; Juan Tovar; Bermúdez; Massó; Ramón 1989, 68).

En aquest sentit a França també s'han portat a terme diferents estudis, per exemple als tallers de la Graufesenque, on els resultats han evidenciat l'ús del pi (Vernhet 1981, 42), mentre que a Sallèles d'Aude els estudis de carbons portats a terme per L. Chabal, en diferencien tres fases: una primera, corresponent a la fase inicial de la producció, en què destaca l'ús

d'alzina blanca de fulla caduca, el faig i l'om; per a la segona, hi predomina sobretot l'alzina de fulla caduca, i per a la darrera fase, l'alzina és substituïda pels arbustos com ara el garric i el coscoll (Chabal 2001, 100-102). El resultat final és un consum de 1.900 m² de llenya per any (unes 220 ha d'explotació) per a la primera fase i de 640 m² de llenya per any (unes 523 ha) per a la segona (Chabal 2001, 103-105).

Els càlculs respecte a la quantitat de llenya que es necessita per coure ceràmica, també s'han portat a terme a Sallèles d'Aude. S'ha calculat 1 m² de llenya per coure 10 m² de ceràmica (Chabal, Laubenheimer 1994, 102); el resultat de forma anual és que es necessiten 1.895 m² de bosc per any o 13,5 ha (Jamet 2001, 2779). Vernhet en canvi, per a la Graufesenque, considera que són necessàries sis tones de llenya per a 60 m² de laboratori (Vernhet 1981, 42). I si volem una cocció correcta, són necessaris 400 kg de llenya per cada m² (Echalier, Montagu 1985, 144). Segons P. Gebellí, per a la cocció d'1 kg de ceràmica eren necessaris 6,2 kg de fusta d'alzina (Gebellí 2007, 191).

7. Tipologia, organització i propietat

Existeixen diferents tipus de bòbiles segons la seva producció, la seva extensió o el seu estatus jurídic. Dins el primer cas, podem incloure la bòbila de Plans d'en Jori (Montblanc), especialitzada en la fabricació de material constructiu. En segon lloc, la diferenciació recau en l'extensió dels tallers, on podem diferenciar entre bòbiles de petites dimensions (menys de mitja hectàrea), de mitjanes dimensions (amb una extensió d'una hectàrea) i els grans tallers d'entre 2 i 2,5 hectàrees d'extensió (Gebellí 2007, 187; (Revilla 1995b, 31). I en darrer lloc, segons l'estatus jurídic podem diferenciar terrieries privades per a ús propi (per exemple el forn de la vil·la de la Llosa, Cambrils), dependents d'una vil·la o un *fundus*, independents i autònoms, de propietat col·lectiva civil o militar i de propietat privada estatal.

J. Tremoleda classifica els tallers ceràmics en 6 categories: indústria comunitària, indústria urbana privada, indústria associada a un vicus, indústria dependent d'un *fundus*, indústria d'àmbit rural amb producció diversificada i especialitzada i els forns de teules (Tremoleda 2000, 260-264).

La situació del taller o d'un simple forn dins d'un context geogràfic, físic o arquitectònic també ens pot ajudar a identificar-ne l'estatus jurídic. En

aquest sentit el taller ceràmic documentat a la plaça de la Font de la ciutat de Tarragona, situat dins del *praesidium* militar d'època republicana fa pensar en una possible propietat privada estatal arrendada a un *conductor* (contractista) o regida per un *procurator* públic (Gebellí 2007, 188).

El propietari d'aquests tallers podia ser una persona en concret, com ara l'amo del *fundus* on es trobava el taller, tot i que l'explotació podia recaure també en un col·lectiu o en una persona física amb la forma del *negotatio* per *servos*, en què un arrendador depenent d'un *dominus* rep l'encàrrec i els mitjans per tal d'explotar la bòbila. Una altra forma jurídica utilitzada en aquests casos és la coneguda com *locatio-conductio*, on un *uillicus* explotaria el taller ceràmic amb la condició de donar una part dels productes al propietari del *fundus* (Gebellí, 2007, 184, 190; Revilla 1995a, 107; Revilla 2007, 202; Tremoleda 2000, 265).

Un altre element de gran ajuda que ens pot facilitar conèixer la categoria i l'estatus jurídic d'un taller són els segells. En aquests apareixen els noms de la família imperial, de senadors, de grans terratinents o fins i tot el d'un simple esclau encarregat de la producció. En el cas concret dels segells sobre àmfores tipus Dr. 2-4 de l'*Ager Tarraconensis* (en què cal incloure també els del taller del Vila-sec), diferents investigadors asseguren que aquests fan referència a l'encarregat de la producció ceràmica, ja que els noms són d'origen grec o llatí característics de persones amb una condició social baixa (esclau o llibert totalment depenent del *patronus*) (Járrega 2009, III; Miró 1988, 236-240; Morel 1989, 529; Revilla 1995b, 99-104; Tremoleda 2000, 240 i 265).

Així doncs, pel que fa al cas del Vila-sec (Alcover), el segell ITA (*licus?*) ens evidencia un encarregat de la producció ceràmica d'aquest taller, de condició servil, i subordinat a un propietari que viuria a la propera *villae* del Burguet, amb una zona de residència, però també amb tots aquells elements de producció, emmagatzematge i exportació dels excedents relacionats amb l'explotació rural. La separació entre taller i zona de residència es deu a qüestions de soroll, fum i també per evitar possibles incendis.

Aquest ITA(*licus?*) seria el responsable de la producció de les àmfores Dr. 2-4 i pensem també que de la resta de material ceràmic. Cal dir també que hi ha la possibilitat que al Vila-sec no hi hagués tan sols un encarregat, ITA (*licus?*), sinó com a mínim dos més, tal i com evidenciarien els altres dos segells recuperats NTO i C-VF, també sobre àmfora. Tot i que se'ns fa difícil saber si serien responsables d'un dels processos de producció, d'elaboració

o de coccio d'aquest recipient juntament amb l'ITA (licus), cal tenir present la gran varietat de llavis exhumats d'àmfora tipus Dr. 2-4 al jaciment del Vila-sec, fet que ens confirmaria aquesta varietat de mans artesanes en el treball del modelat de les peces ceràmiques.

Pel que fa a la producció ceràmica, la gran diversitat de material ceràmic produït al Vila-sec fa pensar en un taller totalment autònom, ja que la producció d'imitacions de vaixel·la de luxe, parets fines, ceràmica comuna i possiblement llànties, fa pensar en una demanda principalment urbana, ja que no té sentit com a activitat complementària i limitada a un *fundus* (Roig 2009, 44-64). Així doncs, aquesta diversitat implica també una mà d'obra probablement esclava i sobretot especialitzada, provinent del mateix *fundus* o formant part d'un grup itinerant contractat per un procés productiu concret i per un temps definit.

Però qui serien aquests treballadors? Segons V. Revilla el principal mitjà per intentar reconstruir el procés productiu, l'organització i conèixer les diferents interrelacions socials entre els membres d'una *figlina* ens el donen els grafitis (Revilla 1995b, 97), ja que són marques de responsabilitat o control de l'organització de la producció per part d'un o més responsables en el procés de fabricació d'un recipient ceràmic (Jàrrrega 2009, 112; Revilla 1995b, 98; Tremoleda 2000, 265). Els grafitis recuperats al Vila-sec, tots *ante cocturam* i localitzats al pivot (es llegeixen a l'inrevés de la seva posició natural), proporcionen una sèrie de signes alfabètics, d'entre els quals destaquen Z, V i S. Altres grafitis que ens poden ajudar a conèixer les relacions entre els treballadors són la troballa de registres com els documentats a la Graufesenque (Marichal 1988). En un d'aquests documents es recullen els dies i les funcions a realitzar (des de recollir les matèries primeres fins al transport del producte acabat) per un grup d'esclaus (entre 6 i 10) llogats a un ceramista (Revilla 1995b, 103).

Dins de l'*Ager Tarraconensis* no es té notícia de cap registre com els que s'han recuperat als grans centres de *terra sigillata* de la Gàl·lia on es poden observar referències als processos de fabricació i coccio. Sí en canvi a València, durant una intervenció arqueològica entre els anys 1945 i 1963, es va recuperar reutilitzada en una sepultura datada entre finals segle II i el segle III dC, una teula plana amb una inscripció en què en forma de registre s'indica el pagament de 637 teules a un encarregat i la demanda per part del comprador que hi siguin totes i de bona qualitat (Corell 1992, 87-97; Revilla 1995b, 99).

Cal dir però que desconexem de qui era responsabilitat el transport del producte fins al mercat corresponent o fins al port marítim per ser embarcat (transport estacional, de primavera i estiu); anava a càrrec del taller o necessitava d'uns intermediaris?

Tot i els exemples exposats anteriorment, la falta d'un coneixement més ampli i profund del territori ens impossibilita saber si els grans centres terrissers, com el Roquís (Reus), la Canaleta (Vila-seca) i el Vila-sec (Alcover), vinculats a un *fundus* o no, cobreixen la demanda que genera la capacitat de producció d'un territori concret, en aquest cas l'*Ager Tarraconensis*, o si van més enllà (Tremoleda 2007, 143), o si per contra són necessaris molts més tallers per tal de donar resposta a aquesta necessitat i sobretot en un període concret, com va ser durant el boom de la viticultura a la Tarracòense (segle I dC).

Gràcies a les excavacions arqueològiques i als estudis de prospecció com el Projecte Ager Tarraconensis (PAT) realitzat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica s'han pogut fer càlculs de la dispersió de les terrisseries. Segons R. Járrega i M. Prevosti l'àrea d'estudi del PAT, de 345 km² ha evidenciat una terrisseria cada 16 o cada 29 km² (comptant-les totes, les possibles i les segures o comptant, tan sols les segures, respectivament). Una gran densitat si la comparem amb una altra àrea d'estudi de 325 km², com la portada a terme a la zona del Baix Penedès, on tan sols es van documentar dues terrisseries, el Vilarenc i el Tomoví. El resultat és una terrisseria cada 162 km² (Járrega, Prevosti 2010, 482).

Tot i així, la falta d'excavacions no ens permet precisar-ne l'organització interna ni el ritme de treball artesanal. No ens permet saber-ne l'autonomia o dependència directa a una *villae*. Tampoc ens permet precisar-ne, si és que n'hi ha, les diferents fases d'ocupació, si la construcció de diferents forns (aïllats o agrupats en bateria, per exemple) es deu a un moment únic, a una substitució progressiva per qüestions de vida productiva, són fruit d'un creixement del taller, d'un augment de la producció o si cada tipus de forn respon a unes necessitats de coccio associades a un tipus concret de recipient ceràmic. Si funcionarien tots alhora (amb el que això suposa, una organització del treball artesanal, una producció estandarditzada, una millora en la tècnica de coccio i una especialització de la mà d'obra) compartint una mateixa àrea de servei o si bé cada forn funcionaria de forma independent. I en darrer lloc, el tipus de càrrega, és a dir, un sol tipus de material ceràmic per a cada fornada o coccions mixtes.

8. La via fins a Tàrraco

En època romana existien diferents tipus de vies, i les podem diferenciar a partir de l'adjectiu que duïen relacionat, així doncs podem documentar-ne: d'ús particular, per exemple: *via lata*; segons la data de construcció, per ex.: *via nova*; segons un mite, per ex.: *via Heraclea*; segons un culte, per ex.: *via Sacra*; segons el producte de tràfic, per ex.: *via Salaria*; segons la seva destinació, per ex.: *via Campana*; segons el seu constructor, si es tracta d'un magistrat, per ex.: *via Flaminia* o un emperador, per ex.: *via Augusta*; segons un triomf militar, per ex.: *via triumphalis* (Quilici 1990, 37-91). Però per poder identificar-les hem de recórrer a les evidències arqueològiques, a l'epigrafia i a les diferents fonts literàries antigues, com ara la *Tabula Peutingeriana*, els Vasos de Vicarello o Apol·linars, l'anònim de Ravenna, el manuscrit geogràfic de Guido de Pisa, l'itinerari Antoní, el Digest de Justinià i el *Corpus Agrimensorum Romanorum*.

Gràcies a l'obra *De condicionibus agrorum*, document administratiu redactat als inicis del segle II dC per l'agrimensor Sícul Flac, s'evidencia que en època romana es distingien quatre categories de vies: les vies públiques, les vies secundàries, les vies comunes i les vies privades (Batino 2003, 10-11). Pel que fa a les vies públiques i secundàries, aquestes han estat construïdes amb despeses d'institucions públiques, sigui el *pagus* o l'Estat i quedaven a càrrec dels *curatores viarum* (Adam 1996, 300-301). El finançament corresponia a l'*aerarium* amb subvencions del *fiscus* imperial, contribucions de les ciutats i dels propietaris dels terrenys circumdants o fins i tot, amb el mecenatge particular i esporàdic d'un particular en un tram molt concret (Moreno 2004, 34). En aquestes vies públiques hi podia circular tothom (Quilici 1991, 31-34). Dins d'aquesta categoria, de públiques o principals trobaríem també les vies amb funcionalitat militar, les *viae militares* (Batino 2003, 11). Aquestes eren construïdes en èpoques crítiques determinades, anaven a càrrec del tresor militar i eren mantingudes per l'exèrcit. Tenien un interès estratègic i estaven situades en llocs pròxims a les fronteres (Rebuffat 1987, 52-67; Adam 1996, 300-301).

I en relació a les vies privades, que tan sols permetien l'accés a petits assentaments rurals, *uici* o *pagi*, eren els propietaris dels terrenys qui de forma individual o conjuntament participaven en les despeses de manteniment, segons fossin d'ús comú o exclusivament privat. Val a dir que tot i que

eren d'ús restringit, sovint s'hi podia circular previ pagament d'una taxa. En aquest sentit cal dir també que aquesta situació no era extremadament inflexible, sinó que existia una intercomunicació entre els diferents tipus de vies, fet que va permetre llur pervivència i contínua expansió (Álvarez 2001, 282-283).

Tal i com hem pogut llegir en els apartats anteriors, per a la fundació d'un taller són necessaris una sèrie de condicionants: obtenció d'argila, combustible i aigua. Però tot això no serveix de res si el producte manufacturat no es pot transportar fins a un mercat, en aquest cas Tàrraco. La comunicació és fonamental a l'hora d'escollir un lloc per a l'edificació d'un taller ceràmic, ja que reduir els costos de transport, valorar l'accessibilitat i la proximitat a un mercat són elements que cal tenir molt presents per a l'èxit d'un taller ceràmic.

La segona fase de producció de la *figlina* del Vila-sec (entorn el 50 dC) correspon a l'explotació d'un centre terrissaire de primer ordre, autònom i independent, fet pel qual necessitaria d'una via probablement secundària per donar sortida als productes manufacturats. Aquesta via que discorria a tocar del mateix taller i que es coneix actualment amb el nom de barranc del Burguet, enllaçava a l'alçada del monument funerari del Cogoll (Vilallonga del Camp) amb una via probablement secundària, que va tenir l'origen en l'explotació de l'anomenada pedra d'Alcover, també dita de la Lloera. Una roca, de tipus sedimentari, que comença a ser explotada pels romans ja en el segle II aC i que gràcies a les seves peculiaritats geològiques és ideal per ser usada en forma de lloses —més o menys primes— i, per tant, molt útil per a fer placats, enllosats, sòcols i revestiments, però també es pot utilitzar com a suport d'una inscripció o per a bastir el fons, les parets i/o la coberta d'un sepulcre (Massó 1997, 36; Roig 2001, 20-44).

No estem segurs del lloc exacte pel qual baixaven la pedra de la muntanya a la plana, tot i que hi ha camins empedrats, amb restes de marques de carro (no d'època romana, però que ens indiquen que eren camins utilitzats ja des de fa molt de temps per l'home) i a prop de fonts d'aigua que ens fan imaginar el pas de mules carregades amb el preuat producte. Camins com ara el camí de la font del Blau, el camí dels Correus o dels Muntayants, o el més directe de tots: el camí que comunicava Alcover amb Capafonts. Però com ja hem dit, no creiem que aquests camins fossin utilitzats en època antiga, però sí que ens donen fe que, des de fa molts anys, aquesta part de

les muntanyes de Prades era plena de vies de comunicació que passaven molt a prop dels jaciments de pedra d'Alcover (Roig 2001, 24-26; 2005).

Un cop al pla, el que ja sembla més clar és que aquesta via secundària resseguiria el "camí de Tarragona", referenciat posteriorment en diferents documents escrits i orals d'època medieval (Cabestany 1979, 1207; Icart 1982; Cortiella, Sanmartí 1985, 107) i moderna (Cavallé 1997, 112-115).

Aquesta via que, ara sí, passava a tocar de la *figlina* del Vila-sec, continuava en direcció sud, vers la vil·la del Burguet tot passant pel costat del mausoleu funerari torriforme homònim, en direcció a la vil·la del Cogoll i el seu mausoleu funerari en forma de torre. La via continuava tot passant a prop de l'actual poble de Vilallonga del Camp, com ho demostraria la inscripció trobada a l'antic terme de la Font de l'Astor (Massó 1997, 35) i que esmenta un encarregat de les vies, el *III uir uiarum curandarum*, anomenat *Marcus Fabius Priscus*, datat pels volts dels anys 60-65 dC (Alföldy 1975, RIT 134). A continuació la via baixava en direcció l'actual poble del Morell, tal i com va evidenciar la recuperació l'any 1986 d'un mil·liari bastit l'any 254 dC i que ens parla sobre unes obres de restauració i consolidació de la via sota el patrocini d'un tal Publi Porti (Montón 1978, 45-47, l àm.). A continuació el camí passaria per sota les arcades principals de l'actual pont de les Caixes de Constantí (Aliende et al. 2010, 187-211), seguiria a tocar de la vil·la romana de Centelles i entraria a *Tarraco*, tot salvant el riu Tulcis (l'actual Francolí) per sobre un pont de pedra, molt a prop de l'actual traçat de la N-340 (Cabestany 1979, 1207; Massó 1985, 116, l àm.); Sánchez Real 1988-89, 144-146; TED'A 1987, 21-23; TED'A 1988-89, 133; TED'A 1997, 173).

9. Conclusions

Tal i com ja hem apunt en la introducció, amb aquest treball hem volgut explicar tot allò "no arqueològic" però totalment necessari que ens permet entendre un jaciment des d'altres punts de vista i no tan sols a partir dels resultats obtinguts directament d'una excavació arqueològica *in stricto sensu*. Pensem que la realitat arqueològica cal entendre-la com un reflex directe d'un procés històric, en què cal prioritzar l'excavació arqueològica però sense oblidar les aportacions que ens faciliten altres disciplines, com poden ser la geografia, la petrologia, la paleografia o l'estudi del paisatge, per citar-ne uns exemples.

En definitiva, amb aquestes línies pretenem crear un debat històric, constructiu i humanitzat, que ens permeti conèixer millor el nostre passat, entès com un tot dins un context científic global.

10. Bibliografia

- ADAM, J. P. 1996, *La construcción romana, materiales y técnicas*, Editorial de los Oficios. León.
- ALIENDE, P.; REMOLÀ, J. A.; ROIG, J. F., 2010, "L'aqüeducte del Pont de les Caixes i la vil·la romana de Centelles (Constantí, Tarragonès)", a *Tribuna d'Arqueologia* 2009. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, pàg. 187-211.
- ALFÓLDY, G. 1975, *Die römischen Inschriften von Tarraco* (2 vols.), Madrider Forschungen, 10, Berlín.
- ALFÓLDY, G. 1991, "Tarraco", *Fòrum, temes d'història i arqueologia tarragonines*, 8, Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, Tarragona.
- ÁLVAREZ, R. 2001. "A rede viaria na Hispania romana: aspectos xurídicos-administrativos", *Gallaecia*, 20, Universitat de Santiago de Compostela. Santiago de Compostela, 269-285.
- ARRAYAS, I. 2002, *Morfologia històrica del territorium de Tarraco en època tardo-republicana romana o ibèrica final (ss. III-I a.C.): cadastres i estructures rurals*. Tesi doctoral inèdita, Bellaterra.
- BATINO, S. 2003, "La Via Flaminia in Umbria", *Il traffico veicolare sulla Flaminia a Carsulae. Viabilità e mezzi di trasporto romani, Collana di Studi e Ricerche Locali*, 82, Arrone, 9-31.
- BURÉS, L.; GURT, J. M.; MARQUÉS, A.; TUSET, F. 1989, "Cadastres d'època romana de les ciutats de "Tarraco", "Ilerda" i "Iesso", *Tribuna d'Arqueologia, 1988-89*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 113-120.
- CABESTANY, J. F. 1979, "Vías de comunicación medievales en la cuenca del río Francolí (Tarragona)", *XVI Congreso Nacional de Arqueología*. Lugo 1977, 1203-1210.
- CABRELLES, I., GEBELLÍ, P. 2010, "La terrisseria romana del Mas d'en Corts (Reus)", en M. PREVOSTI y J. GUITART, dirs., *Ager Tarraconensis*. Vol. 2: *El poblament*. Documenta 16, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 496-546.

- CARRETÉ, J. M.; KEAY, S.; MILLETT, M. 1995, "A roman provincial capital and its hinterland. The survey of the territory of Tarragona, Spain, 1985-1990", *Journal of Roman Archaeology, Supplementary Series 15*, Ann Arbor. Michigan.
- CAVALLÉ, J. 1997, "Entre la guerra civil del s. XV i la guerra dels Segadors", *Alcover: Una Història*, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 97-167.
- CHABAL, L. 2001, "Les potiers, le bois et la forêt à l'époque romaine à Sallèles-d'Aude (Ier-IIIe s. ap. J.-C.)", LAUBENHEIMER, F. (dir.), *20 ans de recherches à Sallèles d'Aude*, Série Amphores, Institut des Sciences et Techniques de l'Antiquité, Presses Universitaires de France-Comté, Paris, 93-107.
- CHABAL, L.; LAUBENHEIMER, F. 1994, "L'atelier gallo-romain de Sallèles-d'Aude: les potiers et le bois", *Actes des XVe Rencontres Internationales d'Archéologie et d'Histoire d'Antibes "Terre cuite et Société: la céramique, document technique, économique, culturel"*, (APDCA ed.) 21-23 oct. 1993, 99-129.
- CORELL, J. 1992, "El grafito sobre tegula de la Boatella, Valencia. Una nueva lectura", *Faventia* 14, núm. 2, Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona, 87-97.
- CORTIELLA, F.; SANMARTÍ, M. 1985, "Actes Municipals 1378-1379, 1383-84", Documents de l'Arxiu Històric Municipal de Tarragona, 4, Ajuntament de Tarragona, Tarragona.
- CUOMO DI CAPRIO, N. 2007, *Ceramica in Archeologia 2. Antiche tecniche di lavorazione e moderni metodi di indagine*, Studia Archaeologica 144, Roma.
- ECHALIER, J. C.; MONTAGU, J. 1985, "Données quantitatives sur la préparation et la cuisson en four a bois de reconstitutions actuelles de poteries grecques et romaines", *Documents d'Archéologie Méridionale* 8, París.
- Gebellí, P. 2007, *El Roquís (Reus, Baix Camp). Una bòbila romana a l'ager de Tàrraco*. Poblament rural, producció ceràmica i comerç a les nostres contrades en època romana. Associació d'Estudis Reusencs, col. Rosa de Reus, vol. 124, Reus.
- GURT, J. M.; MARQUÉS, A. M. 1988, "Les emprems de la història en el paisatge del Camp de Tarragona. La conquesta cadastral de l'espai", *Espais*. Revista del Departament de Política Territorial i Obres Públiques, 12, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 46-51.

- ICART, J. 1982, "Ordinacions i crides de la ciutat de Tarragona (segles XIV-XVII)", Documents de l'Arxiu Històric Municipal de Tarragona I, Ajuntament de Tarragona.
- Jamet, M. 2001, "Approche par la modélisation du complexe de potiers de Sallèles-d'Aude", LAUBENHEIMER, F. (dir.), *20 ans de recherches à Sallèles d'Aude, Série Amphores*, Institut des Sciences et Techniques de l'Antiquité, Presses Universitaires de France-Comté, Paris, 257-281.
- JÁRREGA, R. 2009, "La producció vinícola i els tallers d'àmfores a l'Ager Tarraconensis i l'Ager Dertosanus", *El vi tarraconense i laietà: ahir i avui*. Actes del Simposium, Documenta 7, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 99-123.
- JÁRREGA, R., PREVOSTI, M. 2010, "Els recursos econòmics. Figlinae tarraconenses. La producció ceràmica a l'ager Tarraconensis", en M. PREVOSTI y J. GUITART, dirs., *Ager Tarraconensis*. Vol. 2: El poblament. Documenta 16, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 455-489.
- JUAN TOVAR, L. C.; BERMÚDEZ, A.; MASSÓ, J.; RAMON, E. 1989, "Medio natural y medio económico en la industria alfarera: el taller iberorromano de Fontscaldes (Valls, Alt Camp, Tarragona)", *Butlletí Arqueològic*, ép. V, núms. 8-9, Reial Societat Arqueològica Tarraconense, Tarragona, 59-85.
- LAUBENHEIMER, F. 1990, *Sallèles d'Aude. Un complexe de potiers gallo-romains: le quartier artisanal*, Documents d'Archéologie Française 26. Paris.
- MARICHAL, R. 1988, *Les graffites de La Graufesenque*, 47e supplément à Gallia, Centre National de la Recherche Scientifique.
- MASSÓ, J. 1985, "La via Augusta al seu pas per la Costa Daurada. Fixació del tram *Tarraco- Tria Capita*", XIX Assamblea Intercomarcal d'Estudiosos, Sitges 27-28 d'octubre de 1984, Grup d'Estudis Sitgetans, 111-119.
- MASSÓ, J. 1987, "El terme d'Alcover a l'antiguitat", *Alcover. Estat de la Qüestió*, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 37-56.
- MASSÓ, J. 1997, "Alcover i la romanització del Camp de Tarragona", *Alcover. Una Història*, Centre d'Estudis Alcoverencs, Alcover, 33-52.
- Massó, J., OLESTI, O. 1998, "Une limite de propriété rurale dans l'ager tarraconensis", *Dialogues d'Histoire Ancienne*, Les Belles Lettres 23/2, Paris, 224-232.
- MIRÓ, J. 1988, *La producción de ánforas romanas en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino de la Tarraconense* (siglos I aC-I dC), BAR International Series, 473, Oxford.

- MONTÓN, F. J. 1978, "El miliario de Morell", *Boletín Arqueológico*, època V, fascs. 133-140, 1976-1977, Reial Societat Arqueològica Tarraconense, Tarragona, 45-47, 1 làm.
- MOREL, J.-P. 1989, "Les amphores et les autres céramiques (sur quelques problèmes amphoriques)", *Amphores romaines et histoire économique: dix ans de recherche*. Actes du colloque de Siena (20-22 de mai 1986). Collection de l'École Française de Rome 114, Roma, 523-527.
- MORENO, I. 2004, *Vías romanas. Ingeniería y técnica constructiva*, Ministerio de Fomento CEDEX-CEHOPU, Madrid.
- PALET, J. M. 2003, "L'organització del paisatge agrari del Penedès i les centuriacions del territori de Tàrraco: estudi arqueomorfològic", GUITART, J.; PALET, J. M.; PREVOSTI, M. (ed.), *Territoris antics a la Mediterrània i a la Gossetània oriental. Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia del Baix Penedès* (El Vendrell, 8-10 de novembre de 2001), Generalitat de Catalunya, Barcelona, 211-230.
- PALET, J. M. 2005a, "Estructuras agrarias en el territorio de Tàrraco (Tarragona): organización y dinámica del paisaje en época romana", Bouet, A.; Verdin, F. (eds.), *Territoires et de l'âge du fer au moyen âge. Mélanges offerts à Philippe Leveau*, 213-216.
- PALET, J. M. 2005b, "L'estructuració dels espais agraris en època romana a Catalunya: aportacions de l'estudi arqueomorfològic del territori", *Cota Zero: Revista d'Arqueologia i Ciència* 20, Universitat de Vic, Vic, 53-66.
- PALET, J. M. 2007, "Formes del paisatge i trames centuriades al Camp de Tarragona: aproximació a l'estructuració del territori de Tàrraco", REMOLÀ, J. A. (coord.), *El territori de Tàrraco: vil·les romanes del Camp de Tarragona. Forum*. Temes d'Història i d'Arqueologia Tarraconines 13, Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, Tarragona, 49-64.
- PALET, J. M. 2008, "Formes del paisatge i estructuració del territori a l'Alt Camp (Tarragona) en època romana", Vergès, J. M.; López, J. (coord.), vol. 2: *De la prehistòria a la fi del Món Antic*, ROQUER, S.; NAVARRO, L. (coord.) Valls i la seva història, Institut d'Estudis Vallencs, Valls, 352-364.
- PALET, J. M.; ORENDO, H. A. 2010, "Les centuriacions de l'Ager Tarraconensis: organització i concepcions de l'espai", PREVOSTI, M. i GUITART, J. (dir.), *Ager Tarraconensis*. Vol. 1: *Aspectes històrics i marc natural*. Documenta 16, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 121-154.